

SŁOWO OD REDAKTORA

Niniejszy LXXVII/LXXVIII tom „Rocznika Gdańskiego” poświęcony jest dwudziestolecu międzywojennemu – temu tragicznemu okresowi w dziejach Europy, kiedy to do głosu dochodzi zbrodnicza działalność organizacji hitlerowskich siejących terror, niszczących podstawowe mechanizmy kontroli społecznej i przeprowadzających eksterminację mniejszości narodowych, etnicznych, etnolingwistycznych oraz tych żyjących w diasporze. Autorzy podejmują zagadnienia niezwykle trudne, bolesne i nierzadko pozostawiające ślady w pamięci indywidualnej i zbiorowej. Okres dwudziestolecia wiązał się w życiu Polaków, Kaszubów i szerzej – mieszkańców Pomorza z najbardziej bolesnymi wydarzeniami. Ludność żyjąca na terenach Gdańska i Pomorza stanowiła od wielu setek lat mieszankę etniczno-kulturową, której istnieniu kres położył najpierw nazistowski terror, a następnie procesy przemieszczania ludności stanowiące skutek zakończenia II wojny światowej.

Wątkiem spajającym wszystkie przedstawione analizy oraz narracje jest kwestia mniejszości, tak w perspektywie relacji międzygrupowych, jak i losów jednostek czy też polityki międzynarodowej wykorzystującej mniejszości (również w kontekście współczesnym) do osiągnięcia celów służących wyłącznie interesom własnej grupy pochodzeniowej w sposób nacechowany przemocą i brutalnością. Paradoksalnie, postacią, która systematycznie odwoływała się do argumentów związanych z prawami mniejszości, był Adolf Hitler, którego przetłumaczone po raz pierwszy na język polski przemówienie *Powrót Gdańska do Rzeszy Niemieckiej* można odnaleźć w niniejszym tomie. Wszystkie powyższe konteksty dotyczące kwestii mniejszości znalazły rozwinięcie w zamieszczonych tu artykułach, które stanowią świadectwo złożonych procesów i relacji między różnymi grupami.

Problem mniejszości w kontekście relacji międzygrupowych omawiają teksty *Polonia gdańska wobec nazizmu niemieckiego w latach 1939–1940. Wybrane zagadnienia* prof. Bogdana Chrzanowskiego, *Z życia Kaszubów w Gdańsku i na Pomorzu w okresie międzywojennym (1920–1939)* Katarzyny Kankowskiej-Filipiak, *Struktura społeczna mieszkańców województwa pomorskiego w II RP* Arkadiusza Rzepkowskiego oraz *Słowa na koniec małego świata* Artura Kawińskiego. Wszystkie te artykuły traktują o relacjach między grupami narodowymi, etnicznymi, etnolingwistycznymi i żyjącymi w diasporze.

Tekst prof. Bogdana Chrzanowskiego mówi o dramatycznych losach Polonii gdańskiej znajdującej się w niezwykle trudnym położeniu mniejszości, którą za sprawą traktatu wersalskiego, a później posunięć Hitlera poddano systematycznej eksterminacji. Autor na podstawie materiałów źródłowych i opracowań dokonuje analizy relacji między większością niemiecką a Polonią i dochodzi do wniosku, że wskutek splotu wydarzeń historycznych, które doprowadziły do przejścia władzy w Rzeszy Niemieckiej przez NSDAP, były one nacechowane nienawiścią i antagonizmem, choć zauważa, że zdarzały się także przypadki wzajemnego porozumienia, zgody i sąsiedzkiej solidarności. Pierwsze formy eksterminacji, które miały miejsce w Gdańsku, miały charakter wyjątkowy między innymi z uwagi na to, iż miasto to stanowiło swego rodzaju poligon doświadczalny dla zbrodniarzy nazistowskich.

Tekst Katarzyny Kankowskiej-Filipiak, poświęcony analizie mniejszości kaszubskiej oraz jej roli w wielkich procesach historycznych dwudziestolecia międzywojennego, stanowi istotny wkład w szeroko pojmowane studia historyczne oraz publicystykę na temat relacji między Kaszubami a Polakami, ponieważ pisany jest niejako z punktu widzenia mniejszości kaszubskiej zamieszkującej Wolne Miasto oraz obszary przyległe. Artykuł ten traktuje o ciemnych stronach wydarzeń historycznych, które miały miejsce po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, kiedy to ludność kaszubska padała ofiarą regularnych szykan i represji ze strony polskich służb oraz obywateli. Sytuacja Kaszubów w dwudziestoleciu międzywojennym była podwójnie ciężka – z jednej strony szykany ze strony polskich władz, a z drugiej niemiecka agitacja i propaganda opierająca się na podkreślanu narodowej odrębności Kaszubów i ich kulturowego pokrewieństwa z Niemcami. Kaszubi stali się przedmiotem walki propagandowej między Polską a Niemcami, a jednocześnie sami walczyli o uznanie ich odrębności kulturowej i językowej. Artykuł przybliży i problematyzuje zawiłe relacje między Kaszubami i Polakami w interesującym nas okresie.

Arkadiusz Rzepkowski analizuje strukturę społeczną populacji województwa pomorskiego w okresie II RP. Autor postawił sobie za cel ustalenie składu etnicznego i społecznego ludności tego województwa z wykorzystaniem metod analizy statystycznej i osiąga go dzięki zastosowaniu zmodyfikowanego układu klasowo-warstwowego. Praca ta przedstawia wyniki analizy danych zastanych, które pozwalają na zrekonstruowanie składu społecznego ludności Pomorza.

Tekst Artura Kawińskiego zamykający część *Dwudziestolecie w perspektywie relacji międzygrupowych* dobrze obrazuje zakończenie tego równie tragicznego, co wspaniałego pod wieloma względami okresu. Zawiera on przekład przemówienia wygłoszonego przez Adolfa Hitlera w Gdańsku w krytycznym 1939 roku oraz jego analizę i komentarz. Ponieważ jest to jedyne istniejące tłumaczenie tego przemówienia, tekst ten jest wyjątkowo znaczącym elementem niniejszego tomu. Redakcja „Rocznika Gdańskiego” chce w tym miejscu zastrzec, iż jego publikacja w żadnym wypadku nie ma na celu propagowania nazizmu czy jakiegokolwiek totalitaryzmu, a jedynie prezentację historycznego źródła, niezwykle istotnego z punktu widzenia dziejów Gdańska. Tekst ten jest swego rodzaju podsumowaniem dwudziestolecia, na pewno gdańskiego dwudziestolecia z udziałem

Niemców, którzy wkrótce, po 1945 roku, mieli na dobre pożegnać się z tym miastem. Przytoczone przemówienie wyznacza tragiczny koniec dwudziestu lat istnienia państwa, Wolnego Miasta Gdańska, które było prawdziwie wielokulturowe, z dominacją czynnika niemieckiego oraz ograniczoną suwerennością mniejszości polskiej. Ten niespotykany organizm społeczny, a nade wszystko polityczny, funkcjonował do 1939 roku, kiedy to o jego losie ostatecznie zdecydował ówczesny dyktator, Adolf Hitler.

Część druga, również poświęcona problematyce mniejszości, lecz już w perspektywie losów indywidualnych, zawiera teksty Elżbiety Grot *Doktor Franciszek Leon Kręcki (1883–1940), działacz młodokaszubski i obrońca praw Polaków w Wolnym Mieście Gdańsku stracony w obozie Stutthof w 1940 roku* oraz Agnieszki Bzymek *Biografia rekonstrukcyjna Władysława Pniewskiego z orientacją na resilience*. Pierwszy z nich poświęcony jest niezwyklej jak na owe czasy osobowości, Leonowi Kręckiemu, bojownikowi o niepodległość Pomorza i Kaszub, znanemu działaczowi ruchu młodokaszubskiego, który od powstania Wolnego Miasta Gdańska walczył o prawa mniejszości polskiej. Losy Kręckiego przeplatają się mrocznymi dziejami Gdańska pod rządami III Rzeszy Niemieckiej, jak również z okresem dwudziestolecia międzywojennego, kiedy to kwitła wielokulturowość Gdańska. Symboliczna jest również data jego śmierci – rok 1940, kiedy to został rozstrzelany w obozie koncentracyjnym Stutthof wraz z innymi działaczami gdańskiej Polonii.

Doktor Agnieszka Bzymek dokonuje w swym ciekawym koncepcyjnie tekście rekonstrukcji biograficznej innego działacza polonijnego w Gdańsku, Władysława Pniewskiego, koncentrując się na trzech kwestiach: człowieku i jego biografii rekonstrukcyjnej, mieście Gdańsku jako miejscu, w którym rozgrywają się jego losy, oraz cechującym go zjawisku *resilience*.

Powołany w tym tomie do życia dział *Regionalizm i ruch regionalny na Pomorzu. Badania, analizy, refleksje* to odpowiedź na wzrastające zainteresowanie problematyką regionalizmu w debatach na temat lokalności, tożsamości, a także współczesnych procesów społecznych w dyskusjach prowadzonych nie tylko w Gdańsku i na Pomorzu. Zamieszczony tu tekst prof. Cezarego Obrachta-Prondzyńskiego *Regionalizm na Pomorzu – spokój rezerwatu czy ryzyko społecznych innowacji?* dokonuje uściśleń definicyjnych dotyczących regionalizmu na Pomorzu oraz próbuje odpowiedzieć na pytanie, czy regionalizm może stanowić laboratorium społecznych innowacji.

Dział *Historiografia, wspomnienia i refleksje* stanowi zbiór luźnych form pisarskich, niezmiernie ważnych dla „Rocznika Gdańskiego”. Otwiera go tekst prof. Ireny Kadulskiej oraz dra Piotra Kąkola *Józef Wybicki pod patronatem Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, na łamach „Rocznika Gdańskiego” i w uroczystościach miasta Gdańska*, stanowiący historiograficzną próbę zestawienia działalności wspierającej pamięć i rozwój badań nad życiem i twórczością Józefa Wybickiego. Autorzy zwracają uwagę przede wszystkim na historyczne inicjatywy podejmowane przez Gdańskie Towarzystwo Naukowe oraz jego naukowe pismo, „Rocznik Gdański”. Analizują także prace oraz konferencje tematyczne poświęcone Józefowi Wybickiemu organizowane przez Uniwersytet Gdański oraz inne instytucje kulturalno-oświatowe.

Tekst Waldemara Borzestowskiego *Gdańsk lat dwudziestych i trzydziestych. Esej o tych, co byli tu jakby na chwilę* stanowi ciekawą, impresjonistyczną formę z pogranicza nauki i sztuki – jest to na poły naukowe, na poły artystyczne, z gruntu eseistyczne spojrzenie na dwudziestolecie międzywojenne w Gdańsku raz jeszcze poprzez pryzmat naszych współczesnych doświadczeń.

Ostatni tekst zamieszczony w tej części, autorstwa prof. Anny Grześlowski-Krwawicz, to pisarskie *Wspomnienie o „Roczniku Gdańskim”*, który – jak pisze autorka – zainspirował ją do prowadzenia badań nad twórczością Józefa Wybickiego.

Niniejszy tom zamyka recenzja autorstwa dr Agnieszki Wołodźko, która interesująco opiniuje książkę pod redakcją prof. Marii Mendel oraz dra Jarosława Balcewicza *Miasto (dla) sztuki. Sztuka (dla) miasta*.

Marcin Boryczko
Gdańsk, kwiecień 2019